

Buji Ferenc

ISMERETLEN EREDETŰ SZAVAINK*

Egy korábbi tanulmányomban, »A kány-szócsalád«-ban¹ már idéztem Bárczi Géza mondását, hogy tudniillik »minél fiatalabb egy szó, annál kevésbé valószínű, hogy származása teljes homályban maradjon, ezért ismeretlen eredetű szavaink jelentős hányadát ősi szókincsünkhöz számíthatjuk«. Nos, a jelen tanulmány azon szavainkat igyekszik vallatóra fogni, amelyeknek eredete ismeretlen. Bárczi Géza megállapítását azonban mi még kiegészíthetjük azzal, hogy ismeretlen eredetű szavaink jelentős hányada nemcsak azért tartozik ősi szókincsünkhöz, mert eredete homályban maradt, hanem jelentéstartalma miatt is: ugyanis mint ahogy nemsokára látni fogjuk, ismeretlen eredetű szavaink döntő többségét alapmelléknevek és alapigék alkotják.

A nyelvtudomány származási szempontból három nagy kategóriába osztja a szavakat: egy szó minősülhet *alapnyelvinek*,² minősülhet *belső szóalkotásnak*,³ s

* Forrás: *Életünk*, 2000/6., p. 545–554.

¹ »A kány-szócsalád I–II.«, *Magyar Szemle*, 1996/7–8, p. 732–745, valamint 1996/9, p. 900–916.

² A magyar esetében ez a finn-»ugor« alapnyelvet jelenti. – Ha valahol, akkor ebben az elnevezésben világosan látszik, hogy nyelvtudományunk rejtett mozgatórugója: minden lehetséges eszközt megragadni a magyar nyelv és nyelviség értékének alászállítására. Itt ugyanis nemcsak egyszerűen arról van szó, hogy a finn-»ugor« népek közül *éppen* az egyik névadó, nevezetesen az »ugor« nép hiányzik, hanem már maga a szó sem található meg egyetlen finn-»ugor« nyelvben sem, tekintve, hogy az nem finnugor, hanem türk eredetű. Önmagában véve ezt akár még finnugor-ellenes és törökpárti megnyilvánulásként is értelmezhetnénk. Természetesen azonban szó sincs erről. XIX. századi »magyar« nyelvtudományunknak egészen egyszerűen szüksége volt egy olyan átfogó névre, amely a manysi (vogul), a hanti (osztják) és a magyar nyelvet egybefoglalja, s amelyet a nyelvcsalád megnevezésének egyik elemeként (finn-»ugor«) lehet szerepeltetni. Nos, úgy véljük, ezt az » »ugor« ágat kézenfekvő lett volna elnevezni a tizennégymilliós magyarságról, hiszen az »ugorság« másik két népe együttesen sem éri el a huszonkilencezret (!) – hogy a magyarság és e két nép kulturális összemérhetetlenségéről ne is szóljunk. Kézenfekvő lett volna, hiszen míg a magyar nyelvet tizennégymillióan beszélik gyakorlatilag nyelvjárások nélkül, addig a néhány ezer ember által beszélt hanti nyelv *tizennégy* (!) olyan nyelvjárásra oszlik, amelynek beszélői meg sem értik egymást, s egyszerre *négy* (!) irodalmi nyelve is létezik – vagyis kétséges, hogy egyáltalán hanti nyelvről beszélhetünk-e (az adatok forrása: Hajdú Péter–Domokos Péter, *Uráli nyelvrokonaink*. Budapest, 1978). S végül kézenfekvő lett

d) e szavak eredetileg valamely ismert idegen nyelvhez tartoztak, ám az adott nyelvből kivesztek, és csak a magyar őrizte meg őket;

e) egy részük belső szóalkotás eredménye, ám ennek folyamata felderítetlen vagy felderíthetetlen;

d) s végül szóba kerülhet az is, hogy »a magyar nyelv mintegy három évezredes önálló története folyamán – elsősorban az ősmagyar korban – bizonyára nem egy olyan nyelvvel érintkezett, és vett át onnan szavakat, amely azóta kihalt, a szókészletét nem ismerjük«. ⁶

Nos, mi ezt *A magyar nyelv története* címet viselő hatszáz oldalas vaskos könyvben említett egyetlen mondatot sem elégségesnek, sem méltónak nem tartjuk ahhoz a lehetőséghez, sőt *bizonyosság*hoz, hogy a magyar nyelvbe a Kr. e. első évezred derekától a Kr. u. első évezred végéig – vagyis hozzávetőleg *ezeröttszáz* éven át – olyan népek nyelveiből kerülhettek át *tömegesen* jövevényszavak, amelyeknek a magyar nép a tözsomszédságában vagy éppen politikai-társadalmi-kulturális kötelékében élt, sőt amelyeknek keretében a magyar nép halász-vadász gyalognépből jellegzetesen sztyeppei, lovasnomád néppé vált, végül pedig amelyeknek nyelvemlékei gyakorlatilag nincsenek. Márpedig a legóvatosabb feltételezés szerint is joggal gyaníthatjuk ismeretlen eredetű szavaink között azokat a jövevényszavakat, amelyeket a mára már gyakorlatilag nyomtalanul kihalt sztyeppei nyelvekből vett át a magyar nyelv. Hogy ezzel szemben nyelvésztünk ismeretlen eredetű szavainkat még csak lajstromba sem vette, az egészen egyszerűen megdöbbentő. Ismeretlen eredetű szavainknak egyetlen kutatója nem akadt, egyetlen tanulmány nem foglalkozott ezekkel, sőt egyetlen fejezetet sem szentelt e figyelemre méltó mennyiségű és még inkább figyelemre méltó minőségű kategóriának egyetlen könyvünk sem.

Ismeretlen eredetű szavainkat a hallgatás fátyla borítja.

Ismeretlen eredetű szavainkat azért borítja a hallgatás fátyla, mert a legóvatosabb feltételezések szerint is a kihalt sztyeppei nyelvek felé irányítaná a kutató figyelmet.

Nem számolni azzal, hogy *több száz* olyan jövevényszó van a magyar nyelvben, amelyek a kihalt sztyeppei nyelvekből (szkíta, szarmata, hun, avar) erednek, aligha tekinthető másnak, mint tisztességtelen hozzáállásnak. A magyarság ugyanis e népek keretében, e népek roppant erős befolyása következtében vált azzá a harc-os-nomád-»kalandozó« néppé, amelyennek Európa megismerte a IX. században. Amennyiben őseink azok a finn-»ugor« halászó-vadászó emberek

---

⁶ Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán, *A magyar nyelv története*, Budapest, 1978, p. 268.

voltak, akiknek történelemtudományunk tartja őket, akkor történelmünk kétségtelenül legjelentősebb fordulatát – jelentősebbet, mint ami a Kr. u. IX–X. században zajlott le – e népeknek köszönhetjük. Éppen ezért nem lehet elég nyomatékosan hangsúlyoznunk: a sztyeppei nyelvekből – és elsősorban itt a korai sztyeppei népekről van szó – a magyar nyelvben több száz jövevényszónak kell lennie, legalább annyinak, mint amennyi szláv vagy germán jövevényszavunk van, hiszen a szláv vagy germán hatásra bekövetkezett kulturális ugrásunk mértéke össze sem hasonlítható annak a kulturális ugrásnak a mértékével, amelyet a sztyeppei népekkel való megismerkedés idézett elő a magyarságban.

És itt álljunk meg egy pillanatra. Az aktuális feltételezés szerint ezek az ismeretlen sztyeppei nyelvek – elsősorban a korai sztyeppei népek nyelvei – egyrészt iráni eredetűek voltak, másrészt pedig török nyelvek.⁷ Ám ha e megállapítás igaz lenne, akkor a magyar nyelvben százával kellene honfoglalás előtti iráni szavakat találnunk, s ha nem is ennyi, de hasonlóképpen sok török eredetű szóra kellene bukkannunk. Ám az arány éppen a várható fordítottja, és különösen iráni jövevényszavaink mennyisége szánalmasan kicsiny, úgyhogy teljes biztonsággal kizárhatjuk a sztyeppei nyelvek iráni voltát. Tehát éppen a magyar nyelv bizonyítja annak a régóta vitatott, meglehetősen bizonytalan lábakon álló feltételezésnek az ellenkezőjét, miszerint a korai sztyeppei népek iráni nyelvet beszéltek volna.⁸ Nem, e népek egy ismeretlen nyelvcsaládba tartoztak, amelynek – úgy tűnik – minden egyes tagja kihalt, viszont e nyelvek a körülöttük és közöttük élő népek nyelveibe (vagyis a török, a magyar, a szláv és nyilvánvalóan a finn-»ugor« nyelvbe⁹) számtalan szót exportáltak. Ezek azonban e nyelvekben ismeretlen eredetűekként vannak regisztrálva. Ám – immár a magyar nyelv vonatkozásában – ez nem ok arra, hogy az e nyelvekből származó szavak jelentős, pontosabban nagy, sőt hatalmas számát nyelvtudományunk ignorálja, és pedig ignorálja még a pusztá feltételezés szintjén is – és egyáltalán ignoráljon mindenféle befolyást e

---

⁷ A magyarságnak a török népekkel való megismerkedését történelemtudományunk a Kr. u. 5. századra teszi, s ez azt jelenti, hogy török eredetű szavaink átvétele az »ugorságból« való kiválástól a honfoglalásig tartó ősmagyar kor harmadik harmadában, vagyis igen későn történhetett, akkor, amikor a török hatás már csak finomítani tudott mindazon a munkán, amelyet a korai sztyeppei népek a magyarságon elvégeztek.

⁸ Nézetünk szerint török jövevényszavaink mennyisége (150-180) sem elegendő ahhoz, hogy a kései sztyeppei népeket (például a hunt, különösen azonban az avart) eltörökösítsük. Ha feltételezzük a kései sztyeppei népek egyetemlegesen török jellegét (az esetleges kivételek irániak lennének), akkor török jövevényszavainknak *százakra* kellene rúgnia.

⁹ A finn-»ugor« nyelvekben, különösen pedig a két »ugor« nyelvben szép számmal lehetnek sztyeppei jövevényszavak. Nyilvánvalóan számos finn-»ugor«-magyar szóegyezés mögött egy efféle közös eredetet kell sejtenuünk.

nyelvek részéről a magyar nyelvre. Ez – szögezzük le határozottan – abszurdum. Mert ha van nyelv, amelyben a sztyeppei népek nyelveinek szókincsét keresni lehet, a magyar az – hiszen a magyarság nemcsak érintkezett a sztyeppei népekkel: a magyar az egyetlen olyan nép, amelyet a sztyeppei népek a saját képükre is formáltak. A magyar nyelv tehát szükségképpen hemzseg az ismeretlen sztyeppei nyelvekből eredő jövevényszavaktól. Ennek ellenére nyelvtudományunk egyetlen alkalommal sem merete kimondani azt, hogy valamely idegen eredetű szó közvetlenül a sztyeppei népek nyelvéből került volna a magyar nyelvbe. Eklatáns példája ennek a »réz« jelentésű avar *rez* szó és a bizonytalan eredetűként definiált magyar *réz* »véletlen egybeesése«. De hasonlóképpen nem mutat jóindulatot a sztyeppei nyelvek irányában nyelvtudományunk akkor, amikor legmagyarabb szavunk, a *magyar* szó etimológiai vizsgálata kapcsán mintegy elfelejti megemlíteni Muagerisz hun király nevét. Mivel e név bizánci forrásban maradt fenn, a szokásos görög *-isz* végződés azonnal el is hagyandó, vagyis a hun király neve *Muager* volt, ami – figyelembe véve a görög hangrendszer inkompatibilitását a magyar hangrendszerrel, a *magyar* szó magánhangzóinak változékonyságát (vö. *Megyér*), végül pedig a bizánci történétírók közismert hajlandóságát az idegen szavak eltorzítására – meglepően pontos megfelelője a *magyar* szónak. Nos, ha nyelvtudományunk ilyen nyilvánvaló esetekben is ignorálja a magyar szavak sztyeppei nyelvekkel való szoros kapcsolatát, akkor mit várhatunk el többi szavunk esetében?

Az tehát, hogy a magyar nyelv hemzseg a sztyeppei népek nyelveiből eredő jövevényszavaktól, s hogy ezeket elsősorban – de egyáltalán nem kizárólagosan – ismeretlen eredetű szavaink között kereshetjük, minden kétségen felül áll. A megoldásra váró kérdés azonban ennél súlyosabb. E kérdés így hangzik: Vajon ismeretlen eredetű szavaink – amelyek jórészt azonosíthatók a sztyeppei népek nyelveiből eredő szavakkal – egyszerűen csak jövevényszavak a magyar nyelvben, vagy esetleg az alapszókincs tartozékai? Erre a kérdésre azonban csak tanulmányunk végén tudunk válaszolni.

Lássuk tehát ismeretlen eredetű szavainkat! Kezdjük talán ismeretlen eredetű mitológiai szavainkkal! Mindössze három ilyen szót találtunk: *lidérc*, *ördög*, *óriás*. Közülük az *ördög* legkorábbi nyelvemlékeinkben is többször előfordul.

A különféle emberi tevékenységeket jelölő szavak közül is aránylag kevés az ismeretlen eredetű, ám többségük alapnyelvi: *bíró*, *kém*, *cinkos*, *in* (»szolga«; vö. *ínség*, *inas*), valamint *bakó* és *horka*.

Valamivel több olyan ismeretlen eredetű szavunk van, amely valamely emberi relációt jelöl, s e szavak többsége nemcsak egyszerűen nyilvánvalóan alapnyel-

vi, hanem e kategóriában is fontos helyet foglal el: *nő, gyermek, húg, özvegy, hitves, legény, vendég, tús, kamasz, fattyú*, valamint *dajna* (»testes nő«).

A testrészek nevei, illetve a testtel kapcsolatos ismeretlen eredetű szavak a következők: *test, hús, tag, has, nyak, kebel, ököl, hólyag, valag, pöcs, mirigy, ondó, bajusz, seb, üstök* (»hosszú férfihaj«); továbbá két betegségnév: *himlő* és *csécs* (»kanyaró«), valamint ide tartozik még *elme* szavunk is.

Ismeretlen eredetű névvel rendelkező természeti tüneteink esetében igen nehéz lenne megmondani, hogy melyek tartozhatnak az alapnyelvbe, tekintve, hogy az ember természeti környezetből való fokozatos kiszakadásában e szavak egy része fokozatosan kiveszett az élő nyelvből. Ez nemcsak az alább következő, természeti jelenségekkel kapcsolatos szavainkra vonatkozik, hanem növény és állatneveinkre is. Először is lássuk a konkrétabb értelemben vett természetre vonatkozó, ma is használatos szavainkat: *vidék, dér, fűveny* (első előfordulása: 1055),¹⁰ *gyep* (1272), *gyepű, öböl, rét, síkság, meder, harmat, délibáb*,¹¹ illetve *ösvény, lugas, üszök* és *rög*. Továbbá néhány ma már ismeretlen megnevezés: *ciher* (»bokros terület«), *ebes* (»mocsaras terület«), *fenyér* (»füves terület«), *linkó* (»süppedékes terület«), *molva* (»mocsár«), *gyűr* (»domb«), *mart* (»domb«), *zsombék, hiedelem* (»árnyékos, hűvös hely«!), *galy* (»rög«), s végül *gyepűelve* (»gyepűn túl fekvő terület«).

Magától értetődően elég sok ismeretlen eredetű növénynévvel, illetve növényi kategóriával találkozunk: *bokor, csender* (»cserje«), *csádé* (»cserjés«), *dudva, gaz, gordon* (»gaz«; 1226), *bükk*,¹² *éger, makk, muzsdaly* (»kocsánytalan tölgy«), *magyal* (»molyhos tölgy«), *herep* (faféle), *sás, nád, hínár, imola* (»hínár«; 1193), *szeder, vackor, birs, halyag* (»hályogfa«), *bürök, gyapot, hanga, háporty* (»békabuzogány«), *csenkesz* (»rozsnok«), *hérics, gezemice* (»pásztortáska«; 1470), *derezele* (»nyúlkömény«), *kákics* (»szelídcsorbóka«), *mázola* (»fehér mályva«), *lórom* (»lósóska«), *meténg* (»télizöld«), valamint *lonc* (»télizöld«). Továbbá néhány növénytani kifejezés: *becő, inda, rügy, csuma* (»rügy«; 1138), *sikér, csobak* (»fagörccs«), *geszt* (»a gyümölcs fás héja«)¹³, s végül *csutka*.

¹⁰ A későbbiek folyamán a zárójelbe tett évszámok minden esetben a szó első előfordulásának időpontjára utalnak.

¹¹ A *délibáb* összetett szó. Előtagja ótörök jövevényszó, utótagjának eredete ismeretlen. A régiségbeli *bába* szó jelentése »látszat«, »tünemény«, amit a *Történeti-etimológiai szótár* önállóan nem említ, csak a »délibáb« szócikkben.

¹² A *Történeti-etimológiai szótár* szerint nyilván jövevényszó (noha nem ismerjük eredetét), ugyanis a magyarság finn-»ugor« őshazájában nem ismerhette. Nézetünk szerint természetesen a finn-»ugor« őshaza nem azonos a magyar »őshazával«.

¹³ Vö. *gesztenye* szavunkkal, mely a *Történeti-etimológiai szótár* szerint bajor-osztrák eredetű, de végső forrása valamelyik elő-ázsiai nyelv.

Az állatvilággal kapcsolatos ismeretlen szavaink a következők:

Gerinctelenek: *bogár, csiga, nádaly, rüh, atka, sáska, darázs, pöcsik, cserebűly* (»cserebogár«; 1395), *csótány*.

Hidegvérűek: *ponty, pozsár* (»ponty«), *harcsa, sügér, csík, dévér, compó, durbincs, garda, dörgécse* (»durbincs«), *gyík, göte*.

Madarak: *madár, bagoly, herjő* (sólyomféle), *guvat, fűrj, gyurgyalag, gém, sordély*.

Emlősök: *hiúz, öszvér, lajhár, jub, kan, tulok, öz, mén, buga* (»ökör«), *cenk* (kutyafajta), *gím, bocs, toportyán, denevér*.

Továbbá néhány, állatokkal kapcsolatos kifejezés: *nyáj, csürhe* (eredetileg talán »disznófalka«), *dög, nőstény, hím, csüd, pokla* (»méh«), *begy*.

Az ember által készített tárgyak világának ismeretlen eredetű szavai: *eszköz, ajándék, fegyver, madzag, rúd, húr, kút, kelme, kendő, condra* (»daróc«), *edény, üst, deberke* (edényféle), *örv, erszény, szatyor, kancsó, bögre, kampó, kanál, horog, kece* (»halászháló«), *szigony, tutaj, nyárs, pányva, heveder, hagymán* (»nyereg alatti takaró«), *tok, fikarc* (»szál«, »fonal«), *süveg, mente, higy* (»fülbevaló«; 1395), *bojt, hegedű, mankó, nyűg, poggyász, kelevéz* (fegyverféle; 1273), *csák, bocskor, kankó* (»szűr«), *cölönk* (»dorong«), *fütykös, celőke* (»bot«), *dúc, gógány* (»vesszőkémény«; 1281), *hurka, cipó* (1211), *góre* (»örhely«; 1565), *bitó, felhérc* (egyfajta kocsialkatrész), *csille* (könnyű kocsiféle; 1285), *csarnok* (1585), *galacsin*, s végül *börtön*.

Ismeretlen eredetű mellékneveink száma meglepően nagy, s ezek döntő többsége kétségtelenül alapnyelvi. Lássuk először az általánosabb jellegű mellékneveket: *hideg, hüvös, hús, zord, heves, helyes, ép, szük, híg, gyér, rövid, nehéz, nedves, nyers, enyhe, sík(os), sebes, gyors, lomha, remek, becses, üde, durva, sima, roh* (»fekete«), *szörnyű, gyatra, csúf, otromba, szupolykó* (»karcsú«), *rücskös, csempes* (»hamis«), *ösztvér*.

Az emberi tulajdonságok: *boldog, hitvány, éber, gyáva, gyenge, csendes, vig, dühös, híres, gondos, halk, mogorva, idegen, buta, hű(séges), szigorú, vak, beteg, gyilkos, szegény, fösvény, kancsal, szepe* (»szőke«), *lusta, hazug, döllyfős, süket, makacs, nyájás, ostoba, hanyag, lanyha, józan, dicső, mohó, bösz, délceg, lúke, pimasz, undok, pisze, rest, ocsmány, céda, dévaj, pöre, karcsú, marcona, garázda, ősz, pajkos, makrancos, cudar, pucér*.

Állati jellegzetességek: *szelíd, deres, cirmos, csikasz, pej, üsti* (»tarka«), *ordas, lajha, záp*.

Egyéb: *reves, hímes, bodag, szurtos, lamos* (»bozontos«; növényteni kifejezés), *bolyhos, zsenge*.

Utolsó előtti nagy csoportunk az igéket foglalja magában. Nagy számuk – s a könnyebb áttekinthetőség – miatt érdemes lesz ezeket a szavakat alfabetikus rendbe foglalnunk.

<i>ajánl</i>	<i>alít</i> ¹⁴	<i>ápol</i>	<i>áporodik</i>	<i>bán</i>
<i>bánt</i>	<i>becsül</i>	<i>bír</i>	<i>birkózik</i>	<i>bök</i>
<i>bomlik</i>	<i>bont</i>	<i>botlik</i>	<i>botorkál</i>	<i>botránkozik</i>
<i>csal</i>	<i>cselekedik</i>	<i>csen</i>	<i>cserél</i>	<i>csúfol</i>
<i>dereng</i>	<i>derít (ki-)</i>	<i>dermed</i>	<i>derül</i>	<i>dicsekszik</i>
<i>dicser</i>	<i>döf</i>	<i>döglük</i>	<i>dorbézol</i>	<i>dúl</i>
<i>ébred</i>	<i>elegyedik</i>	<i>émelyeg</i>	<i>emleget</i>	<i>emlékezik</i>
<i>említ</i>	<i>enged</i>	<i>engesztel</i>	<i>enyészik</i>	<i>enyhít (-ül)</i>
<i>ernyed</i>	<i>fedd</i>	<i>feszít</i>	<i>függ</i>	<i>fűrészel</i>
<i>gerjed</i>	<i>gondolkodik</i>	<i>gór</i>	<i>gyalut</i> ¹⁵	<i>gyámolít</i>
<i>gyanít</i>	<i>gyaponik</i> ¹⁶	<i>gyarapodik</i>	<i>gyentel</i> ¹⁷	<i>gyere</i>
<i>gyilkol</i>	<i>győz</i>	<i>gyújt</i>	<i>gyülöl</i>	<i>hazudik</i>
<i>heged</i>	<i>hever</i>	<i>hevül</i>	<i>hint</i>	<i>hisz</i>
<i>hízeleg</i>	<i>hül</i>	<i>ígér</i>	<i>ijed</i>	<i>ingerel</i>
<i>int</i>	<i>intéz</i>	<i>iparkodik</i> ¹⁸	<i>ismer</i>	<i>izgat</i>
<i>kall</i> ¹⁹	<i>káprázik</i>	<i>káromol</i>	<i>kavar</i>	<i>ken</i>

¹⁴ Elavult, ma már csak nyelvjárási szinten élő szó. Jelentése: »vél«, »gondol«, »hinni mer«, »remél«. Alapszókinszhez tartozása kétséges.

¹⁵ »Csillapít«.

¹⁶ »Gerjed«.

¹⁷ »Kínoz«.

¹⁸ Első említése: 1611.

¹⁹ Érdemes lesz kissé hosszabban elidőznünk e szónál. Mindenképpen különösnek találjuk ugyanis, hogy míg »ütés«, »verés« értelmű *kall* szavunk ismeretlen eredetű, addig *par excellence* ütőszerszámunk neve, a *kalapács*, szláv jövevényszó. E kérdést tudomásunk szerint először Padányi Viktor boncolta a *Dentu-Magyarában*, több szóra is kiterjesztve vizsgálódását (*kalim* [»vert gyapjú«, »nemez«, *kalimfa* avagy *kalimpa* [a gyapjú verésére használt eszköz], *kalimpál*, *kalap* [mint a nemez egyik fontos végterméke], *kalács* [eredetileg verték, csapkodták a kalács-tésztát] és *kalapács*. Nos, mi egészítsük ki ezt a sort még néhány szóval. A kihalt nyelvjárási *kalács* szó a följelentőnek avagy nyomravezetőnek adott jutalmat jelentette, és még ma is így mondjuk: »ennyi és ennyi ütötte a markát«. *Kalamajka*: régiségbeli szó; jelentése: »gyapjúszővet«. *Kalandozik*: jelentéstartományába többek között beletartozik »csapong«, »ide-oda ütődik, verődik« jelentés is, akárcsak a nyelvjárási *kalézol* (»kóborol«) szó jelentéstartományába. *Kallódik* szavunk, úgy hisszük, nem kíván külön magyarázatot. A *kalász* nyilván úgyszintén a *kal-* tőből származik: gondoljunk csak arra, milyen eljárással nyerhető ki a kalászból a mag. Továbbá nyilvánvalóan ide tartozik még *kolomp* és *kölint* szavunk is. Nos, úgy véljük, hogy e szavak mind az »ismeretlen eredetű *kal* avagy *kall* igére mennek vissza, ami pedig azt jelenti, hogy az egész családnak egyedül a magyarban van meg a töve, s így különféle származékait idegen nyelvekből eredeztetni teljesen indokolatlan, vagyis például meglehetősen felelőtlen vállalkozás *kalapács* és *kalász* szavunkat szláv nyelvekből eredeztetni.

<i>kímél</i>	<i>küld</i>	<i>kuszál</i>	<i>lakol</i>	<i>lankad</i>
<i>lázad</i>	<i>legel</i>	<i>lézeng</i>	<i>lop</i>	<i>mállik</i>
<i>marjul</i>	<i>mászik</i>	<i>metél</i>	<i>metsz</i>	<i>nevel</i>
<i>nő</i>	<i>nyír</i>	<i>nyit</i>	<i>ocsúdik</i>	<i>ögyeleg</i>
<i>ökkel</i>	<i>omlik</i>	<i>ömlik</i>	<i>önt</i>	<i>permetez</i>
<i>pótol</i>	<i>ragyog</i>	<i>ránt</i>	<i>rohad</i>	<i>sajnál</i>
<i>sanyargat</i>	<i>senyved</i>	<i>siklik</i>	<i>sínyli</i>	<i>somlik</i> ²⁰
<i>sorvad</i>	<i>süllyed</i>	<i>szab</i>	<i>száll</i>	<i>szállít</i>
<i>szánt</i>	<i>szenderül</i>	<i>szenved</i>	<i>szid</i>	<i>szít</i>
<i>szokik</i>	<i>tagad</i>	<i>takar</i>	<i>tákol</i>	<i>támad</i>
<i>tántorodik</i>	<i>táplál</i>	<i>taszít</i>	<i>tataroz</i> ²¹	<i>teng</i>
<i>tenyészik</i>	<i>tetszik</i>	<i>tettet</i>	<i>tol</i>	<i>told</i>
<i>torpan</i>	<i>tosz</i>	<i>törik</i>	<i>töröl</i>	<i>tűnik</i>
<i>üdvözöl</i>	<i>ugrik</i>	<i>ül</i>	<i>un</i>	<i>undorodik</i>
<i>üzen</i>	<i>vajúdik</i>	<i>vakar</i>	<i>vegyít</i>	<i>ver</i>
<i>vét</i>	<i>vigasztal</i>	<i>viszálykodik</i>	<i>viszket</i>	<i>vív</i>
<i>von</i>	<i>vonz</i>	<i>zavar</i>	<i>zsarol</i>	<i>züllik</i>

Végül ismeretlen eredetű szavaink utolsó csoportja következik. Ha eddig meglepő eredményekre vezetett vizsgálódásunk, akkor most olyan szavak következnek, amelyeknek láttán finnugristáinkat alighanem hatalmába keríti az irigység. E csoportot először is hat anyagnév képviseli: *daróc*, *bádog*, *gőz*, *kenőcs*,

Padányi vizsgálódását kiterjeszti egyéb nyelvekre is, többek között az etruszkra és a latinra. »Az etruszkoknak volt egy hagyományos szokásuk, minden év első napján ünnepélyes külsőségek közepette egy szöget vertek a főisten templomának falába. Ez a szokást ... a rómaiak is átvették, ... és, eleinte királyok, később a praetorok közül az első, ünnepélyes ceremóniával, minden évben egy szöget vertek a Jupitertemplom falába. Ezt a ceremóniát úgy nevezték ›calenda«. Innen származik a hó első napjának latin neve ›kalendae«. A szó a szumir-etruszk ›kál› szó latin part. futurummal, magyarra fordítva ›verendő«, t. i. a szög. A szög neve latinul clavus, eredeti alakjában valószínűen calavus, kalavus« (p. 104–105). Úgy tűnik azonban, hogy a *kal-* igei tö más indoeurópai szavakban is fennmaradt. Ilyen például a latin *calamitas*, melynek jelentése: »baj«, »szerencsétlenség«, »csapás«. Ám még nyilvánvalóbban kapcsolódik ide a görög *khalkeusz* szó, mely a *par excellence* kalapálómesterséget, a kovácsmesterséget jelöli.

²⁰ »Héjából kifejlik.«

²¹ E szó nyilvánvalóan nem alapnyelvi, hanem szükségszerűen újabb szó kell hogy legyen, vagyis a belső szóalkotás számlájára írandó (minden bizonnyal honfoglalás utáni szó). Ám képzése meglehetősen világos, ugyanis nyilvánvalóan elhomályosult összetétel, amelyhez egy ige-képző (-oz) járult. Az összetétel előtagja (*ta-*) világosan utal a tatarozás funkciójára, nevezetesen arra, hogy valamilyen felületet egy bizonyos folyékony anyaggal be, illetve el kell *takar*ni. E szó töve (*ta-*) megtalálható a *takarít*, *tapaszt*, *tapogat*, *tapint*, *tapos* tövében, s bizonyos, elsősorban sikserű dolgok kitakarási, inkább azonban befedési tevékenységre utal. Szavunk második tagja (*-tar*) ezek után már különösebb vizsgálatot nem is igényel, hiszen éppen az kívánja meg elfedését, ami csupasz, kopasz, régiesebb szóval *tar* (ugyanaz a *tar* ige névszó jelenik meg a *taraj*, *tarkó*, *tarló*, *tarol* szavakban is).

kén, mész. Majd következnek az emberi-erkölcsi alapkategóriák: *emlék, derű, béke, gyanú, fegyelem, csel, düb, bánat, verseny, diadal, szegyen, erkölcs, bűn, üdv, töredelem, gond, hit, hír, remény, fény,*²² *böjt, inség, mocsok.* Majd következik néhány, még általánosabb alapszó: *alak, váz, árny(ék), súly, hely, fodor, szín.*

S végül néhány túlbecsülhetetlen fontosságú szava a magyar nyelvnek: *csak, csupa, és, is, szintén, de, éppen, hirtelen, hamar, vissza, viszont, helyett, érte, saját* – s végül: *igen.*

Ismeretlen eredetű szavainknak tehát mind mennyisége, mind minősége föltöbb figyelemreméltó. Ami az előbbit illeti, e szavaink száma hozzávetőlegesen megegyezik a finn-»ugor« eredetű szavak számával, ám nyelvtudományunk sajátos hozzáállása miatt ez az arány kissé megtévesztő. Ugyanis nyelvészetünk az úgynevezett hangutánzó-hangfestő szavaknál csak abban az esetben vizsgálja a forrásnyelvet, amennyiben az finn-»ugor«. Ilyen módon hangfestő-hangutánzó szavaink többsége eredet-jelzés nélkül marad, viszont ezek között joggal gyaníthatunk ismeretlen eredetű szavakat. Minthogy a finn-»ugor« és az ismeretlen eredetű szavak száma hozzávetőlegesen megegyezik, s minthogy finn-»ugor« eredetű szavaink között körülbelül száz hangfestő-hangutánzó szó található, ezért e sorok írója feltételezi, hogy az ismeretlen eredetű hangfestő-hangutánzó szavak száma is megközelítőleg száz lehet, vagyis ismeretlen eredetű szavaink száma éppen ennyivel *több* finn-»ugor« eredetű szavaink számánál.

Ismeretlen eredetű szavaink mennyiségénél azonban sokkal fontosabb minőségük vizsgálata. Azt már a pusztá felsorolásból is láhattuk, hogy e szavainknak legkevesebb a fele alapnyelveknek tekinthető, bár az sem elképzelhetetlen, hogy nyolcvan százalékra tehető azon szavaink száma, amelyek az alapszókincs tartozékai lehettek, vagyis amelyek ahhoz a szókészlethez tartoztak, amely a néhány ezer évvel ezelőtt élt ember elemi információs készletét alkották. Ám még ennél is figyelemreméltóbb eredményre juthatunk, ha megvizsgáljuk ismeretlen eredetű szavaink szófaji szerkezetét.

főnevek:	246	46%
melléknevek:	104	19%
igék:	164	31%
egyebek: ²³	14	3%

Ami az abszolút számokon túl megdöbbentő, az a melléknevek, különösen pedig az igék rendkívüli súlya ismeretlen eredetű szókészletünkben. Hogy mind

---

²² Eredeti jelentése szerint nem a világossággal volt szinonim értelmű, hanem inkább a csillogással, ragyogással állt kapcsolatban.

²³ Határozószók, módosítószók, viszonyozók, kötőszók.

az abszolút számok, mind pedig az arányok jelentőségét az olvasó érzékelhesse, ismeretlen eredetű szavaink szófaji megoszlását egy táblázatban összehasonlítottuk a honfoglalás előtti iráni és török jövevényszavak szófaji megoszlásával. Első táblázatunk az abszolút számokat tartalmazza, második az arányokat.

SZÁRMAZÁSI NYELV	FŐNEVEK	MELLÉKNEVEK	IGÉK	EGYEBEK
iráni	6	–	–	2
török	133	11	20	1
ismeretlen	246	104	164	14

SZÁRMAZÁSI NYELV	FŐNEVEK	MELLÉKNEVEK	IGÉK	EGYEBEK
iráni	75%	–	–	25%
török	81%	7%	11%	1%
ismeretlen	46%	19%	31%	3%

Ami e táblázatból kiviláglik, az az, hogy ismeretlen eredetű szavaink szófaji megoszlása alapján tér el mind iráni, mind pedig török jövevényszavaink szófaji megoszlásától. Iráni és török jövevényszavaink között azon szavak dominálnak – nevezetesen a főnevek –, amelyek leginkább hajlamosak a nyelvek közötti export–import folyamatokban részt venni. Török eredetű főneveink – és általában szavaink – esetében e jellegzetességet még külön kidomborítja az, hogy ezek nagy része, döntő többsége úgynevezett műveltségi szó (*kantár, korsó, oroszlán, bársony, disznó, gyapjú, sátor, szék, túró, vályú* stb.), és ha arra gondolunk, hogy a mai kulturális szintnek megfelelő műveltségi szavaink tekintélyes része nemzetközi szó (*rádió, propaganda, liter, reális, merinó, reakció* stb.), akkor máris előttünk áll török eredetű szavaink eredetének forrása: tudniillik ezen szavak jelentős része minden bizonnyal a sztyeppei és környező népek általános, nyelvközi szókincséhez tartozott.²⁴ S miközben iráni és török jövevényszavaink között – a jövevényszavak természetének megfelelően – rendkívül nagy arányban fordulnak elő főnevek, a melléknevek és igék aránya igen kicsi (az iráni nyelv esetében zéró). Márpedig éppen a melléknevek, különösen azonban az igék állnak ellen legjobban a a nyelvközi vándorlásnak, többek között azért, mert az igék

²⁴ Csak egyetlen példával szeretnénk illusztrálni »ótörök eredetű« műveltségi szavaink nagyon is kétséges etimológiai származását, s ez az *eke*. Nos, az *eke* nem más, mint egy földbe nyomott és abban mozgatott ék. Ám *ék* szavunk már a *Történeti-etimológiai szótár* szerint alapnyelvi szó. Ilyen módon *eke* »műveltségi jövevényszavunk« ótörök eredetével valami nincsen rendben.

nagy része alapnyelvi jellegű, s ilyen módon az egyes nyelvek nem szorulnak rá arra, hogy igéiket nagyobb számban idegen nyelvekből kölcsönözzék.

Tanulmányunk elején megállapítottuk, hogy két dologban biztosak lehetünk:

- a) a magyar nyelvben nagyszámú, sztyeppei nyelvekből eredő jövevényszónak kell lennie;
- b) ismeretlen eredetű szavaink jelentős része azonos a sztyeppei nyelvekből eredő jövevényszavakkal.

E két bizonyosságra felállítottunk egy kérdést is: Ezek a sztyeppei nyelvekből eredő szavak vajon ténylegesen jövevényszavak, avagy az eredeti, alapnyelvi magyar szókincs tartozékai? Nos, ismeretlen eredetű szavaink szófaji megoszlásának elemzése kiderítette, hogy e szavak szófajilag nem a jövevényszavak esetében megszokott módon oszlanak meg, hanem az eredeti szókincs szófaji megoszlását mutatják. Ezek szerint ismeretlen eredetű, a sztyeppei nyelvek szavaival azonos szavaink többsége semmiképpen nem lehet jövevényszó.

